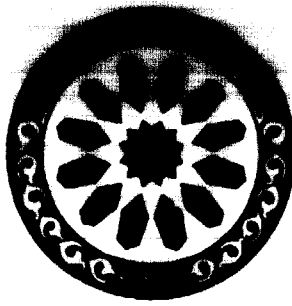

۱۲ ۶۹۲

کتابخانه مرکزی دانشگاه امام صادق (ع)

شماره ثبت ۳۵
شماره ۴

دانشگاه امام صادق (علیه السلام)

دانشکده معارف اسلامی و حقوق

مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران
تمت مدارک

خسارت معنوی ناشی از جرم در حقوق کیفری ایران

پایان نامه کارشناسی ارشد پیوسته

استاد راهنما : جناب آقای دکتر محمود آخوندی

استاد مشاور : حضرت آیه آقا سید حسن مرعشی

نگارش از: محمد تقی کیایی کد: ۶۸۳۰۱۱۱۱۷

اردیبهشت ماه ۷۶

2755

۱۲۶۹۲

دانشکده معارف اسلامی و حقوق مسؤل عقایدی که

نویسنده در این پایان نامه اظهار نموده است، نمی باشد.

کلیه حقوق ناشی از این اثر متعلق به دانشگاه امام صادق علیه السلام است.

می باشد. و هر نوع استفاده از کل یا بخشی از آن مانند واگذاری به دیگر

مؤسسات، چاپ و مانند آن منوط به اجازه کتبی از دانشگاه می باشد.

دانشگاه امام صادق (ع)

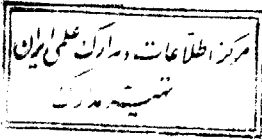
خسارت معنوی ناشی از جرم در

حقوق کیفری ایران

پایان نامه کارشناسی ارشد پیوسته

۱۳۷۶ / ۹ / ۴

استاد راهنما:

دکتر محمود آخوندی

استاد مشاور:

آیة الله مرعشی

نگارش:

محمد تقی کیایی

دانشجوی کارشناسی ارشد پیوسته

رشته معارف اسلامی و حقوق

اسفند - ۷۵

« فهرست مطالب »

<u>صفحه</u>	<u>عنوان</u>
۱	○ پیشگفتار
۲	○ مقدمه
۷	● بخش اول: کلیات و مباحث نظری
۸	○ تقسیم مطالب
۹	○ فصل اول: تعریف و سابقه تاریخی
۱۰	مبحث اول: مفاهیم خسارت و ضرر و زیان
۱۰	الف: مفهوم لغوی
۱۰	ب: مفهوم اصطلاحی
۱۳	مبحث دوم: پیدایش تاریخی
۱۷	○ فصل دوم: انواع خسارت یا ضرر و زیان
۱۸	مبحث اول: انواع خسارت به اعتبار ماهیت
۱۹	الف: خسارت مادی
۲۰	ب: خسارت معنوی
۲۳	۱- کسر حیثیت و اعتبار
۲۴	۲- صدمات روحی
۲۵	ج - منافع ممکن الحصول
۲۶	مبحث دوم: رابطه خسارت معنوی با آسیبهای جسمی
۲۸	مبحث سوم: خسارت معنوی به اعتبار موضوع
۲۸	الف: خسارت معنوی فردی
۲۸	ب: خسارت معنوی اجتماعی
۳۱	نتیجه مطالب بخش اول

صفحه	عنوان
۳۲	● بخش دوم: مبانی جبران ضرر و زیان
۳۳	○ تقسیم مطالب
۳۴	○ فصل اول: مبانی نظری
۳۵	مبانی مسئولیت در حقوق موضوعه
۳۷	الف: مسئولیت ناشی از تقصیر
۴۱	ب: مسئولیت ناشی از خطر
۴۳	مبحث دوم: خسارت معنوی در حقوق اسلامی
۴۶	○ فصل دوم: خسارت معنوی در فقه
۴۷	مبحث اول: خسارت معنوی در فقه امامیه
۴۷	الف: خسارت معنوی و قاعده لاضرر
۵۵	ب: قاعده ضمان
۵۶	ج: قاعده نفی حرج
۵۷	د: بنای عقلاء
۵۸	ه: اصل عدالت
۶۰	مبحث دوم: خسارت معنوی در فقه عامه
۶۶	○ فصل سوم: نظریات جبران خسارت معنوی
۶۷	مبحث اول: مخالفین جبران خسارت معنوی
۷۰	مبحث دوم: موافقین جبران خسارت معنوی
۷۱	مبحث سوم: سستم مختلط
۷۷	نتیجه مطالب بخش دوم
۷۸	● بخش سوم: راهبردهای قانونی ضرر و زیان معنوی
۷۹	تقسیم مطالب

عنوان	صفحه
○ فصل اول: ضرر و زیان معنوی در قانون اساسی	۸۰
مبحث اول: ضرر و زیان معنوی در قانون اساسی مشروطه	۸۱
مبحث دوم: ضرر و زیان معنوی در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران	۸۳
○ فصل دوم: خسارت معنوی در قوانین عرفی شرعی	۸۷
مبحث اول: خسارت معنوی در قوانین عرفی	۸۸
مبحث دوم: خسارت معنوی در قوانین شرعی	۹۱
الف: تعزیرات	۹۵
ب: دیات	۱۰۴
۱- دیه خسارت است	۱۰۵
۲- دیه مجازات است	۱۰۶
۳- دیه هم خسارت است و هم مجازات	۱۰۸
ج: حدود	۱۰۹
د: قصاص	۱۱۲
نتیجه مطالب بخش سوم	۱۱۳
● بخش چهارم: شروط جبران خسارت و راههای تدارک آن	۱۱۴
تقسیم مطالب	۱۱۵
○ فصل اول: شرایط خسارت قابل مطالبه	۱۱۶
مبحث اول: وقوع جرم و ورود خسارت	۱۱۷
مبحث دوم: شخصی بودن خسارت	۱۱۹
مبحث سوم: مشروع بودن مطالبه خسارت	۱۲۱
مبحث چهارم: وجود رابطه سببیت بین وقوع جرم و ضرر وارده	۱۲۲
○ فصل دوم: طرق جبران خسارت	۱۲۴

« ث »

عنوان

صفحه

مبحث اول: ترمیم عینی	۱۲۵
مبحث دوم: جبران مالی	۱۲۶
مبحث سوم: الزام به عذرخواهی و اعاده حیثیت	۱۲۹
○ فصل سوم: تسری دعوی جبران خسارت به ورثه زیان‌دیده	۱۳۱
مبحث اول: تسری دعوی جبران خسارت مادی	۱۳۲
مبحث دوم: صاحب حق در خسارت معنوی	۱۳۵
○ نتیجه مطالب بخش چهارم	۱۳۸
○ پیوست اول: حقوق تطبیقی	۱۴۰
○ پیوست دوم: خسارت معنوی در عرصه بین‌الملل	۱۴۵
○ نتیجه کلی	۱۴۸
○ فهرست منابع و ماخذ	۱۵۰

چکیده پایان نامه

با استقراء در آیات و روایات می‌توان گفت که هدف شارع مقدس از وضع قانون عبارت است: از، حفظ دین، عقل، نسل، مال و صیانت از نفس. حفظ نفس که خود دارای دو بعد مادی و معنوی است یکی از مهمترین مصالح شریعت می‌باشد که تعدی به تمامیت جسمانی و حیثیت معنوی افراد جرم شناخته شده و مستوجب مجازات می‌باشد. امروزه در جوامعی که قانون حاکم است حمایت از سرمایه‌های معنوی مورد تصریح و حمایت مقنن قرار گرفته است و هر نوع هتک حرمت به شرافت و کرامت انسانی و هر نوع ضرر و زیان معنوی ممنوع بوده و مستوجب مجازات می‌باشد اما در مورد جبران خسارات معنوی ناشی از جرم از دیرباز اختلاف نظر وجود داشته و دارد کماینکه در جمهوری اسلامی ایران هم با وجود قوانین موضوعه لازم‌الاجراء در این زمینه، هنوز شرعی بودن نحوه جبران خسارت معنوی مورد بحث و اختلاف است.

در این پژوهش، با بررسی‌های که در مبانی فقهی و قانون، نظرات فقهاء و رویه قضایی به عمل آمد. این نتیجه حاصل شد که: مصادیقی از خسارت معنوی در قرآن و کتب فقهی بحث شده است و به زعم فقهاء هر ضرر و خسارت (اعم مادی و معنوی) برحسب قاعده لاضرر، ضمان، لاجرح قابل جبران است.

بنابراین قانونگذار جمهوری اسلامی ایران باید درصد رفع موانع در این خصوص برآید، و همواره در وضع قوانین، دکترین و نظرات علماء حقوق و فقهاء را مدنظر داشته باشد تا حقوق متضررین و بزه‌دیدگان پایمان نگردد و قوانین وضع شده کامل خالی از هرگونه اشکال باشد.

**تقدیم به پدر و مادر عزیزم
استادان و مربیان ارجمند،
و تمام کسانی که مشوق من در امر
تحصیل بودند.**

«پیشگفتار»

با امعان نظر به اینکه پس از پیروزی انقلاب اسلامی ایران، در اجرای اصل چهارم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران به منظور اجرا مقررات شرعی، بعضی از تأسیسات حقوقی از قبیل خسارت تأخیر تأدیه، عدم النفع، خسارت معنوی و...، بعضاً دستخوش تعطیل یا تغییر گردید بطوریکه بعضی از مقررات موضوعه بدون آنکه صراحتاً نسخ شوند، متروک گردیدند. و یا قابلیت اجرای خود را به کیفیت مندرج در قانون از دست دادند. یکی از این عناوین خسارت معنوی ناشی از جرم می باشد که علیرغم تصریح قانون اساسی به جبران آن هنوز محاکم با تردید به آن تگریسته و از صدور حکم در این خصوص خودداری می کنند. لذا اولین سئوالی که برای حقیر مطرح بوده این است که آیا چنین عنوانی که در قوانین موضوعه از آن نام برده شده، و در شرع انوار از آن یاد شده، مغایر با موازین شرعی تلقی می گردد؟

امید است با وسع اندک علمی خویش، رهنمونهای اساتید گرامی و استفاده از منابع

فقهی - حقوقی ابهامات ما نحن فیه را روشن نمایم.

«مقدمه»

ای عقل مرا کفایت از تو جستن زمن و هدایت از تو

انسان موجودی است اجتماعی به همین دلیل در قبال حقوقی که از این نوع زندگی دارد از منافع آن هم منتفع می شود. نقش قانون در این زمینه حفظ حقوق افراد جامعه است که منتج به انضباط اجتماعی می شود.

در هر جامعه متمدن و پیشرفته علاوه بر بعد مادی افراد که باید مورد حمایت قانون قرار گیرد، ارزشها و بعد معنوی اعضا جامعه هم باید از تعرض و تجاوز مصون بوده، از حمایت کامل قانون برخوردار باشد. توجه به این امر از جمله مسایلی است که از ابتداء خلقت آدمی مورد توجه اندیشمندان علوم مختلف بوده است که در این میان سهم علم حقوق از علوم دیگر بیشتر بوده است چرا که حمایت از این سرمایه های والای انسانی در عرصه اجتماع برعهده قواعد و مقررات حقوقی می باشد.

در طی قرون اخیر مسایلی چون هتک حیثیت اجتماعی، اعتقادات ملی و مذهبی، ارزشهای ملی و قومی، تألمات عاطفی و روحی ناشی از جرایم از جهات مختلف مدنظر قانونگذاران بوده است، بطوریکه تعرض به این امور، جنگها و کشمکشهای طولانی را در پی داشته است.

امروزه در جوامعی که قانون حاکم است حمایت از سرمایه های معنوی مورد تصریح و حمایت مقنن قرار گرفته است، لذا هر نوع هتک حرمت به شرافت و کرامت انسانی و هر نوع ضرر و زیان معنوی ممنوع بوده و مستوجب مجازات می باشد.

اما در مورد جبران خسارات معنوی ناشی از جرم، از دیرباز اختلاف نظر وجود داشته

و دارد، بطوریکه عده‌ای از حقوقدانان می‌گویند: گاهی جرایم واقع شده بر سرمایه‌های معنوی، دارای اثرات روحی و روانی ناگواری است که علی‌الاصول قابل سنجش و تقویم نبوده و نمی‌توان آن را با پول ارزیابی نمود به همین دلیل این خسارات را جبران ناپذیر می‌دانند. به زعم آنها گاهی طبع ظریف و روح لطیف برخی از مردم و فرهنگ و ارزشهای جامعه به گونه‌ای است که جبران این گونه خسارات به طرق مادی رنج و درد بیشتری را به بار می‌آورد، با این وجود ممکن است شرایط، و اوضاع و احوال اقتضای دیگری داشته باشد، بدین معنی که، اگر چه در بعضی موارد پرداخت مادی در قبال خسارت معنوی جبران‌کننده نیست اما ممکن است خشنودکننده باشد.

در جمهوری اسلامی ایران با وجود تصریح قانون اساسی و قوانین عادی به جبران خسارت معنوی، هنوز شرعی بودن و نبودن آن، نحوه جبران راههای رفع ضرر معنوی مورد گفتگو و بحث است. منشاء این اختلاف نظر، نظر اعضای شورایی عالی قضایی سابق و نظریه شورای نگهبان است که دادگاههای ما نیز تحت تأثیر این آراء و اندیشه‌های مختلف قرار گرفته و از صدور رأی به جبران خسارت معنوی خودداری می‌کنند. از سوی دیگر با توجه به اینکه بخش زیادی از ضرر و زیان ناشی از جرم، خسارت معنوی است، پرداختن به این موضوع و دست‌یابی به راه‌کارها و پاسخ صحیح از اهمیت خاصی برخوردار است. بنابراین بر آن شدیم تا با وسع اندک علمی خویش تنگناهای نظری و عملی خسارت معنوی ناشی از جرم را مورد بحث و فحص قرار داده، تا حداقل بتوانیم پاسخ‌کننده در مسایل مورد نظر خود بیاوریم.

در این پایان‌نامه سعی ما بر آن است تا به پرسشهای ذیل پاسخ داده شود.

- ۱- خسارت و ضرر و زیان معنوی شامل چه اموری می‌شود؟
- ۲- مبنا و ادله کسانی که ضرر و زیانی معنوی را غیرشرعی می‌دانند چیست؟
- ۳- دلایل قائلین به جبران خسارت معنوی کدام است؟
- ۴- آیا رویه محاکم در خصوص عدم اعمال مقررات مربوط به خسارت معنوی با منطق حقوقی سازگار است؟

در این پژوهش برآنیم تا با بررسی مبانی فقهی قانونی موضوع خسارات معنوی را در نصوص قانونی، آراء علماء حقوق و رویه قضایی روشن نمایم. آنگاه با توجه به بررسیهای فقهی - قانونی و بادقت در حقوق تطبیقی می‌کوشیم راه‌حلهای مناسب و هماهنگ با نظام حقوق جمهوری اسلامی ارائه نمائیم. امید است بدین وسیله لزوم توجه و اهمیت موضوع و نیز قابلیت جبران ضرر و زیان معنوی اثبات گردد و قانونگذار جمهوری اسلامی نیز در قوانین موضوعه لازم‌الاجراء به این امر تصریح ورزد.

آنچه در پیش‌رو دارید شامل چهار بخش کلی است که هر بخش آن دارای چندین مبحث فرعی میباشد.

در بخش اول، تعریف و سابقه تاریخی، انواع خسارت مادی و معنوی را مفصلاً بررسی کرده‌ایم که بیشتر به مباحث نظری پرداخته شده است و در پایان تعریف جامع و مانع از خسارت معنوی ارائه گردیده است.

بخش دوم شامل سه فصل می‌باشد، در فصل اول مبانی جبران ضرر و زیان و مسئولیت در حقوق موضوعه مورد پژوهش قرار گرفته است. در فصل دوم خسارت معنوی را در حقوق اسلامی برحسب دیدگاههای فقهاء و قواعد فقهی همچون قاعده

لاضرر، قاعده ضمان، قاعده لاجرح مطالعه کرده‌ایم و در فصل سوم به تئوریهای جبران خسارت معنوی پرداخته‌ایم.

بخش سوم به بررسی راهبردهای قانونی ضرر و زیان معنوی اختصاص داده شده که از دو فصل تشکیل یافته است. در فصل اول ضرر و زیان معنوی را در قانون اساسی مورد کنکاش قرار داده‌ایم. آنگاه راه کارهای ارائه شده در این خصوص، در قوانین عرفی و شرعی بررسی شده است.

التهایه در بخش آخر به جنبه‌های عملی و شکلی خسارت معنوی ناشی از جرم، شرایط خسارت قابل جبران، طرق ترمیم، تسری دعوی جبران خسارت به ورثه زیان‌دیده، و خسارت معنوی در حقوق تطبیقی اشاره شده است.

لازم به ذکر است، روش تحقیق این نوشتار، روش کتابخانه‌ای و استفاده از منابع مختلف فارسی و عربی، موجود در دانشکده‌های حقوق بوده است البته از نظریات آیات عظام و آراء طبقه‌بندی شده رایانه‌ای هم بهره گرفته شده است.

اولین و اساسی‌ترین هدف نگارنده دریافت بی‌غرضانه و دانشورانه دقیق در خصوص این موضوع بوده است لذا علیرغم قلت منابع، مدعی‌ام که در تنظیم آن از حداکثر وسع علمی و عملی خویش بهره‌جسته‌ام که مراجعه به منابع متعدد از اهل سنت و شیعه استناد به کتب فقهی و حقوقی، مراجعه به رویه قضایی و نظریات مشورتی اداره حقوقی دادگستری، استفاده از رهنمودهای اساتید صاحب نظر و همچنین بررسی موضوع مذکور در حقوق خارجی نمونه‌های از این تلاش است.

این پایان نامه اگرچه آورد مثبتی دارد رهین زحمات اساتیدی است که در طول سالهای

تحصیل افتخار شاگردیشان را داشتم. اساتیدی چون مرحوم دکتر مهدی کی‌نیا که سرتاسر وجودش عشق به اهل بیت بود و برای انسانیت همواره چون شمعی پرتو افشانی می‌کرد، انسانیتی که در مقدمه او بر کتاب جامعه‌شناسی جنایی با عنوان «سلام بر انسانیت» جلوه‌گر شده است. لذا لازم میدانم از همه آنها به ویژه از اساتید محترم جناب آقای دکتر محمود آخوندی و آیه‌... سید حسن مرعشی شوشتری که زحمت راهنمای و مشاورت بنده را در طول نگارش این نوشتار بر عهده داشتند، سپاسگزاری و توفیق ایشان را در ادامه خدمات علمی و قضائی از خداوند خواستارم.

نوشتار حاضر از لغزش و خطاء بری نیست، بنابراین دانشجویان و صاحب‌نظرانی که این پایان‌نامه را مطالعه می‌کنند چنانچه نگارنده را در رفع نواقص و تکمیل آن کمک و مساعدت کنند، سپاسگزارم.

به امید آنکه این اثر ناچیز بتواند نقشی در اجرای عدالت کیفری و احقاق حق بزه دیدگان به همواره داشته باشد.

والله ولی التوفیق

محمد تقی کیایی

اسفند ۷۵

تقسیم مطالب:

کلیات و مباحث نظری مربوط به خسارت معنوی را در دو فصل مورد بررسی قرار می‌دهیم.

در فصل اول، نخست مفهوم لغوی و مفهوم اصطلاحی ضرر و زیان معنوی را با توجه به تعریفهای ارائه شده از طرف علمای حقوق مورد پژوهش قرار می‌دهیم سپس خسارت معنوی را در گذر تاریخ و سیر تحول آن را در حقوق ایران بررسی می‌کنیم.

در فصل دوم انواع ضرر و زیان با توجه به مواد قانونی بررسی می‌شود که در این میان انواع خسارات معنوی را مفصلاً توضیح می‌دهیم.

فصل اول

تعریف و سابقه تاریخی

مبحث اول

مفاهیم خسارت و ضرر و زیان

برای درک و تشخیص هر واقعه و موضوع حقوقی، در مرحله نخست باید تعریفی از آن ارائه داد، بر همین مبنا مبحث اول، از فصل اول این پایان‌نامه را به بررسی مفهوم لغوی و اصطلاحی خسارت و ضرر و زیان اختصاص داده‌ایم. در اینجا سعی ما بر این است. تا با کنکاش دقیق و عمیق موضوع مذکور را در زبانهای دیگر نیز بحث و بررسی کنیم، تا تعریفی جامع و صریح از آن ارائه گردد.

الف: مفهوم لغوی

لفظ ضرر که در زبان فراسی معمولاً در مقابل نفع استعمال می‌شود، در لغت به معنی گزند، نقصان، زیان و زیانمندی است و کلمه زیان نیز که ضد سود به معنی خسارت و ضرر است. بدین ترتیب ضرر و زیان یا خسارت در لغت مترادف یکدیگرند. در عرف نیز لفظ ضرر و زیان با کلمه خسارت مترادف می‌باشد و علی‌الاصول به جای یکدیگر بکار می‌رود. (۱)

ب: مفهوم اصطلاحی

در عرف قضایی نیز، مفهوم ضرر و زیان از معنی لغوی آن مایه گرفته است و حقوقدانان آن را توأماً و به معنی مترادف یکدیگر، یعنی آنچه که ضرر برساند یا سبب زیان و خسارت شود، بکار برده‌اند. کما اینکه نویسندگان قانون مسئولیت مدنی مصوب ۱۳۳۹ نیز همین روش را بکار برده‌اند. اما در قانون مجازات عمومی گذشته و اخیراً نیز در قانون

۱- الف: دکتر علی اکبر دهخدا، لغت نامه، ص ۱۳۷۳، ۸۵۷۳.

ب: غلامحسین صدری افشار/نسرین حکمی/نسترن حکمی، فرهنگ زبان فارسی امروز، ص ۴۱۹.